

Το λαζαρέτο της Σύρου στον 21^ο αιώνα

Οδοιπορικό και προοπτικές

Μόνο τη Μεσόγειο θάλασσα να κοιτάξουμε, παντού αντικρύζουμε λαζαρέτα παντός είδους. Λαζαρέτα αρχαία, λαζαρέτα νέα, λαζαρέτα όμορφα, λαζαρέτα κακάσχημα, λαζαρέτα φυλακές, λαζαρέτα φιλάνθρωπα. Σύρα, Κέρκυρα, Ανκόνα, Ντουμπρόβνικ, Τεργέστη, Βενετία, Νάπολη, Μεσσήνη, Λιβόρνο, Γένοβα, Λα Σπέτσια, Μασσαλία, Μινόρκα. Στέκονται εκεί, στις εισόδους των λιμανιών, πάνω σε μικρά νησάκια, με τοίχους γύρω – γύρω, ανήμπορα, αμήχανα. Για αιώνες έκαναν καλά την άχαρη δουλιά τους. Στάθηκαν εμπόδια στην τρομερή πανούκλα και στη βρωτολοιγό χολέρα, εξασφάλισαν την στεριά από τις αρρώστιες που έφερνε η θάλασσα.

Αμέτρητοι άνθρωποι «καπνίστηκαν» σε σκοτεινά δωμάτια, ακόμη περισσότερες επιστολές και γράμματα, κρατημένα με σιδερένιες λαβές, βυθίστηκαν σε διαλύματα με ξύδι, ατελείωτες μπάλες βαμβάκι «αερίστηκαν» από τον σωτήριο αέρα.

Παντού η Μεσόγειος και το δικό μας Αιγαίο μοσχοβολάει ασβέστη και ξύδι. Τα πρώτα και βασικά μέσα για την καθαριότητα και την απολύμανση, για την προφύλαξη από την αρρώστια. Και αν πολλά λαζαρέτα έχουν εξαφανιστεί από την φθορά του χρόνου, μένουν τα ασβεστωμένα σπίτια, οι ζαχαρένιοι οικισμοί του Αιγαίου που έβλεπε το 1858 ο Melville και οι επίμονες συνήθειες από τις παλιές νοικοκυρές που απολυμαίνουν με ξύδι τα πάντα για να διώξουν την αρρώστια και τη μόλυνση.

Καμμία αμφιβολία, αυτό που έχουμε σήμερα σαν πολιτισμό, στα δικά μας μέρη τουλάχιστον, αλλά και αλλού φαντάζομαι, σε μεγάλο βαθμό το έχει διαμορφώσει η ανάγκη του ανθρώπου, να προφυλαχτεί από τη μόλυνση, από την πανούκλα, από τη χολέρα. Ας μην κουράζονται λοιπόν οι ανήσυχοι φιλέρευνοι συγγραφείς να ανακαλύπτουν σε τόσο κοντινά μέρη, όπως ας πούμε τα χρόνια της δικτατορίας του Μεταξά στην Ελλάδα, τη συνήθεια για το ασβέστωμα σπιτιών, δρόμων και τοίχων στους οικισμούς των νησιών μας. Τα πράγματα τραβάνε πολύ – πολύ πιο πίσω.

Είναι πολύ φανερό σήμερα, όμως τότε όταν κτίστηκε καθόλου δεν ήταν, ότι το λαζαρέτο της Σύρου, βρίσκεται στο τέλος της εποχής των λαζαρέτων . Κτίστηκε το 1840 και μόλις το 1850 τους φαινόταν ήδη βάρος, από το 1880 δε και μετά δεν ξανακούστηκε η χρησιμότητα του σαν λαζαρέτο. Όμως η εποχή των λαζαρέτων στη Μεσόγειο κρατάει τουλάχιστον από το 1400.

Το δικό μας είναι στο τέλος της μεγάλης αυτής μακραίωνης σειράς των μεσογειακών λαζαρέτων. Νομίζω ότι αυτά τα οποία ο John Howard έγραφε εκεί κατά το 1785 : *«Πολλά λαζαρέτα είναι κλειστά και παραέχουν την όψη των φυλακών. Συχνά έχω ακούσει από τους καπετάνιους που κάνουν το εμπόριο του Λεβάντε, ότι οι επιβάτες και μόνο στην προοπτική να εγκλειστούν σε αυτά , παραλύουν από φόβο. Σε αυτά που επισκέφθηκα, παρατήρησα κάποια ωχρά και κατηφή πρόσωπα και αρκετούς φρεσκοσκαμένους τάφους. Για να προλάβει, όσο το δυνατόν, τέτοιες δυσάρεστες καταστάσεις , ένα λαζαρέτο πρέπει να έχει την πλέον ευχάριστη όψη»*, βρήκαν απήχηση και εφαρμογή στο σχέδιο και την ανέγερση του λαζαρέτου της Σύρας. Από όλα τα λαζαρέτα της Μεσογείου, των οποίων έχω δει φωτογραφίες και σχέδια, είναι χωρίς μεροληψία το ωραιότερο, αν συνδυάσει κανείς με το σχέδιο του κτιρίου, την θέα που έχει στην Ερμούπολη και στην Άνω Σύρο. Αν μάλιστα προσθέσει, έστω σαν «έξτρα» και τις βραδινές βαρκαρόλες στο Φανάρι, όπως μας τις περιγράφει ο Karl – Bernhard Stark το 1871, πρέπει να ήταν από τα ωραιότερα του κόσμου. Το ταλέντο του Gutensohn, η εργατικότητα και επιμέλεια του Weiler, η κλίμακα του εμπορίου της Ερμούπολης – η οποία δεν απαιτούσε τεράστιες κτιριακές εγκαταστάσεις - το κέφι και η γνώση των πρωτομαστόρων και τεχνιτών που εργάστηκαν εκεί μεταξύ 1839-1840 , συνέβαλαν ώστε να κατασκευαστεί ένα από τα ωραιότερα λαζαρέτα του κόσμου, εδώ στη Σύρα. Δεν έχει καμία σχέση ή ομοιότητα με φυλακή, αντιθέτως το τμήμα του που βλέπει το λιμάνι της Ερμούπολης πιο πολύ ξενοδοχείο πολυτελείας ομοιάζει.

Σήμερα όταν γίνεται λόγος για το λαζαρέτο της Σύρου, το μυαλό όλων πηγαίνει στο κεντρικό κτίριο με τους δύο γωνιαίους πύργους. Όμως από την αρχή το πράγμα δεν ήταν καθόλου έτσι. Το λαζαρέτο, σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε, σαν ένα λειτουργικό συγκρότημα κτιρίων, εντός, μίας αυστηρά με τείχος, περικλειστης περιοχής. Στην προκυμαία υπήρχαν δύο κτίρια, εκ των οποίων μόνο το ένα σώζεται σήμερα – αυτό που στέγαζε τις εγκαταστάσεις της Eastern Telegraph Company – στα οποία γινόταν η υποδοχή εμπορευμάτων

και επιβατών και κυρίως εκτελείτο η κάθαρση των εμπορευμάτων με τη μέθοδο του αερισμού. Το κεντρικό κτίριο προοριζόταν για τη διαμονή των υπό κάθαρση επιβατών και την εκτέλεση των σχετικών διαδικασιών («κάπνισμα», λούσιμο) . Τέλος η εδαφική έκταση στην οποία ανεγέρθηκαν τα ως άνω κτίρια ,απεκόπτετο από τις γειτονικές εκτάσεις με δύο τείχη (ένα από αυτά φαίνεται στον ζωγραφικό πίνακα του Weiler του 1840), τα οποία ξεκίναγαν από τη θάλασσα και κατέληγαν στο κεντρικό κτίριο.

Σήμερα πιά που έχουμε στα χέρια μας το σχέδιο του 1838 , του κεντρικού κτιρίου, με τις επ' αυτού σημειώσεις, μπορούμε αρκετά καλύτερα να κατανοήσουμε το λαζαρέτο και διάφορες όψεις της λειτουργίας του.

Η είσοδος των ταξιδιωτών γινόταν από την μικρή πύλη η οποία ευρίσκεται στη βόρεια πλευρά , δίπλα στο βορειοδυτικό γωνιακό περίπτερο. Στο ισόγειο αυτού του περιπτέρου, υπήρχαν οι χώροι για την απόδυση , το «κάπνισμα» και το μπάνιο των υπό κάθαρση προσώπων, το «κάπνισμα», την καταμέτρηση και εναπόθεση προσωπικών αντικειμένων και χρημάτων που είχαν μαζί τους. Η ύπαρξη δίπλα στην πύλη αυτή, του στομίου της στέρνας για την ανέλκυση νερού , από τη μεγάλη στέρνα του λαζαρέτου η οποία ευρίσκεται κάτω από τα δωμάτια της βόρειας μονώροφης πλευράς του, επιβεβαιώνει τη χρήση μέρους του πιο πάνω χώρου για το λούσιμο των επιβατών. Ακολουθώς οι επιβάτες οδηγούντο στα δωμάτια διαμονής, τα οποία όλα, ήταν για περισσότερα από δύο άτομα και ευρίσκοντο στις τρεις πλευρές του εσωτερικού αιθρίου χώρου και στο βορειοανατολικό διώροφο περίπτερο. Ο πρώτος όροφος του βορειοδυτικού περιπτέρου στέγαζε γραφεία της διοίκησης και την κατοικία του Επιστάτη.

Τα δωμάτια του λαζαρέτου για τη διαμονή των υπό κάθαρση επιβατών , προδίδουν μια σαφή ταξική άποψη στην κατασκευή του, η οποία ξεχωρίζει σε κατηγορίες τους υπό κάθαρση επιβάτες. Τα δωμάτια της νότιας πλευράς με τους αριθμούς 17-29 είναι αληθινά κελλιά, με ένα παράθυρο για φωτισμό ψηλά στον εξωτερικό τοίχο και τα δωμάτια της ανατολικής πλευράς, με τους αριθμούς 30-32 είναι αληθινοί κοιτώνες, προωρισμένοι για 12 άτομα το καθένα, και αυτά με ένα παράθυρο για φωτισμό ψηλά στον εξωτερικό τοίχο. Είναι φανερό ότι τα δωμάτια αυτά δεν προσφέρουν καμία ιδιαίτερη άνεση. Δίνουν την εντύπωση μιας

φυλακής, μιας δυσάρεστης διαμονής σε αυτά και το μόνο που φαίνεται να σώζει κάπως την κατάσταση είναι η πρόσβαση σε ένα πολύ ωραίο αίθριο. Άλλωστε μόνο τυχαίο δεν είναι ότι αργότερα, όταν μέρος του λαζαρέτου μετατράπηκε σε φυλακή, αυτή η πλευρά επιλέχτηκε για να τη στεγάσει. Αντίθετα τα δωμάτια της ανατολικής πλευράς και του διώροφου βορειοανατολικού περιπτέρου, με τους αριθμούς 1 – 16 , είναι σαφώς πιο ευρύχωρα, αρκετά από αυτά έχουν ωραία μαρμάρινα τζάκια, πρόσβαση σε έναν υπέροχο στεγασμένο εξώστη, άφθονο φωτισμό και μεγάλα ανοίγματα στις πόρτες εξόδου στον εξώστη, είναι για λιγώτερα άτομα και έχουν μια υπέροχη θέα προς την Ερμούπολη και την Άνω Σύρο, αλλά και προς Τήνο και Μύκονο. Έχουμε δηλαδή στο λαζαρέτο μια πτέρυγα για τους φτωχούς και μία πτέρυγα για τους «αριστοκράτες» επιβάτες. Κάτι όπως και στις θέσεις των ατμοπλοίων της εποχής: Πρώτη θέση, δεύτερη θέση, τρίτη θέση, κατάστρωμα.

Το πλέον κεντρικό σημείο σε όλο το λαζαρέτο ήταν το ημικυκλικό κτίσμα που βρισκόταν στην νότιο δυτική πλευρά του αιθρίου. Μέσω αυτού γινόταν η επικοινωνία των υπό κάθαρση επιβατών με τον έξω κόσμο. Επισκέψεις φίλων, τροφοδοσία σε τρόφιμα και ποτά, συνοηήσεις με τους φύλακες, επιστολές , όλα περνούσαν από εκεί. Δυτικά του κτίσματος αυτού υπήρχαν και άλλα δύο βοηθητικά κτίσματα , με μαγειρεία και αποθηκευτικούς χώρους, δίπλα στην κύρια είσοδο του λαζαρέτου, η οποία οδηγούσε στον κύριο χώρο του «πράτικου» της ελευθεροκοινωνίας ανθρώπων και εμπορευμάτων.

Σήμερα εντός του αρχικού αιθρίου του λαζαρέτου, υπάρχει ένας περιμετρικός τοίχος ύψους πέντε περίπου μέτρων, ο τοίχος της φυλακής. Πότε ανεγέρθηκε αυτός ο τοίχος , ο οποίος διαμέλισε στην κυριολεξία το αίθριο του λαζαρέτου και κατέστρεψε το πιό πάνω ημικυκλικό κτίσμα ;

Πιστεύω βέβαια ότι ο τοίχος αυτός είναι σύγχρονος της εγκατάστασης του «άσλου φρενοβλαβών» Σύρου, εντός του βορειοανατολικού διώροφου περιπτέρου, η οποία έγινε το 1908. Αρκετά δημοσιεύματα των συριανών εφημερίδων , προ και μετά από την χρονολογία αυτή, αναφέρονται στα έργα που πρέπει να γίνουν ή που γίνονται στο λαζαρέτο για τη λειτουργία των φυλακών. Από ότι φαίνεται η φυλακή είχε εγκατασταθεί ήδη, αρκετά χρόνια πριν την λειτουργία του άσλου φρενοβλαβών, στην δυτική υποβαθμισμένη πλευρά του. Η

συνύπαρξη όμως πλέον δύο διαφορετικών και αντικρουόμενων λειτουργιών εντός του λαζαρέτου, κατέστησε εντελώς αναγκαία την ανέγερση του εσωτερικού περιμετρικού τοίχου, ώστε να ξεχωριστεί απολύτως η φυλακή από το άσυλο.

Το άσυλο των φρενοβλαβών πρέπει να διατηρήθηκε στο λαζαρέτο μέχρι τη δεκαετία 1950-1960, ενώ η φυλακή σταμάτησε οριστικά να λειτουργεί το 1974. Παραποιημένο, αλλαγμένο, τροποποιημένο, σε κάθε περίπτωση το κεντρικό κτίριο του λαζαρέτου έφτασε ζωντανό μέχρι εκεί. Το ένα από τα κτίρια του συγκροτήματος στην προκουμαία, δίπλα σε αυτό της Eastern, καταστράφηκε από βομβαρδισμούς προς το τέλος του Β παγκοσμίου πολέμου.

Από το 1974 και μετά αρχίζει η τελευταία και πλέον σοκαριστική περίοδος της ζωής του λαζαρέτου. Συνεχείς βανδαλισμοί με αφαίρεση μαρμάρινων μελών του κτιρίου, αφαίρεση πλίνθινων τούβλων, αφαίρεση παραθύρων, καταστροφή θυρών, προκάλεσαν και προκαλούν ανεπανόρθωτη φθορά σε αυτό. Όσες προσπάθειες και αν έκανα από το 2000 και μετά για να δημοσιοποιήσω το όλο ζήτημα, να ευαισθητοποιήσω δημοτικές και άλλες αρμόδιες αρχές, ώστε να σταματήσει αυτή η βάρβαρη καταστροφή δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα. Συνάντησα πλήρη αδιαφορία και αναλγησία από όλους. Από αρμόδιους κρατικούς υπαλλήλους μέχρι εκλεγμένους δημάρχους.

Η κατάσταση του λαζαρέτου, δεν αποτέλεσε μόνο για τον Karl – Bernhard Stark του 1871, αφορμή για να προβληματιστεί για το μέλλον της Ελλάδας. Και για εμένα προσωπικά από το 2000 και μετά η τραγική κατάσταση στην οποία περιέρχεται, κάθε ημέρα που περνούσε, αυτό το θαυμάσιο κτίριο, ήταν ένας ασφαλής οδηγός για την καταστροφική πορεία αυτής της χώρας. Μέχρι που επί τέλους το 2017 κάποιος δήμαρχος, αποφάσισε να φωτίσει το καταρρέον κτίριο ! Όταν του είχα επισημάνει την ανάγκη να γίνει κάτι ώστε να διασωθεί τουλάχιστον η μαρμάρινη ιδρυτική επιγραφή του λαζαρέτου του 1839, όλο κάτι δεν μπορούσε, όλο άλλοι ήταν αρμόδιοι, όλο δεν ανήκε στο Δήμο, λές και η ιστορία και ο πολιτισμός είναι ζήτημα ιδιοκτησίας ! Και έτσι η ιστορική Ερμούπολη απέκτησε αυτή την παγκόσμια πιστεύω πρωτοτυπία, να φωτίζει στην είσοδο του λιμανιού της, ένα θαυμάσιο καταρρέον κτίριο ! και ταυτόχρονα να το αφήνει να καταρρέει καθημερινά από σκόπιμο ανθρώπινο βανδαλισμό.

Ευτυχώς όμως που τα πράγματα δεν είναι όπως εδώ, στις υπόλοιπες μεσογειακές χώρες, οι οποίες διαθέτουν λαζαρέτα.

Τον Σεπτέμβριο του 2013 στη Βενετία έγινε ένα διεθνές συνέδριο με τον τίτλο: «Lazzaretti europei Da Luoghi di sanita a rete di rapporti internazionali». Υπήρξαν αρκετές εισηγήσεις σε αυτό το συνέδριο για το πως πρέπει να προστατευθεί και αναδειχθεί αυτό το κεφάλαιο του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Η κύρια κατεύθυνση ήταν στο να μετατραπούν τα κτιριακά αυτά συγκροτήματα σε τόπους πολιτισμού, συνδέοντας έτσι με αυτόν τον τρόπο σύγχρονους προβληματισμούς από όλη την Ευρώπη και τη Μεσόγειο θάλασσα ιδιαίτερα.

Σε ένα τέτοιο δίκτυο πολιτισμού η Σύρος θα έχει ένα προσφέρει ένα σημαντικό κεφάλαιο, το δικό της λαζαρέτο. Το λαζαρέτο του Gutensohn και του von Weiler. Το λαζαρέτο του Σκυλίση και του Stark. Το λαζαρέτο των τρελλών και των φυλακισμένων.

Αν βέβαια υπάρχει κάτι από αυτό μέχρι τότε...